

Η «ΕΛΛΗΝΙΚΗ» ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΚΛΟΝΤ ΦΟΡΙΕΛ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΝΟΝΤΑΙ
ΦΕΤΟΣ 200 ΧΡΟΝΙΑ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ
ΤΟΜΟΥ
ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ
ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗΣ
ΣΥΛΛΟΓΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ
ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΑΛΛΟ
ΦΙΛΕΛΛΗΝΑ,
ΛΟΓΙΟ ΚΑΙ
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ,
ΤΟ 1824
ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ.
ΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕ
Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ
ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ
ΠΟΛΗ ΤΟΝ
ΕΠΟΜΕΝΟ ΧΡΟΝΟ.
ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ,
ΣΥΜΠΛΗΡΩΝΟΝΤΑΙ
ΚΑΙ 180 ΧΡΟΝΙΑ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ
ΤΟΥ ΦΟΡΙΕΛ,
Ο ΟΠΟΙΟΣ
ΕΙΧΕ ΓΕΝΝΗΘΕΙ
ΣΤΟ ΣΑΝ ΕΤΙΕΝ
ΤΟ 1772

ΤΟΥ ΜΗΝΑ
ΑΛΕΞΙΑΔΗ

ι δύο επέτειοι, και κυρίως η πρώτη, φέρουν και πάλι στην επικαιρότητα τη σημασία του έργου του επιφανούς γάλλου φιλόλογου και τη μεγάλη συμβολή που είχε η έκδοση των δημοτικών τραγουδιών στην εξέλιξη του κινήματος του φιλελληνισμού στον ευρωπαϊκό χώρο, ενώ η Ελληνική Επανάσταση βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη.

Η σημασία αυτών των επετηρίων δεν προσδιορίζεται μόνο από το μέγεθος του συγκεκριμένου προσώπου, αλλά προπάντων από το έργο και το εύρος της απήχησης που είχε σε συνακόλουθα γεγονότα και κρίσιμες καταστάσεις. Και στην περίπτωση της Συλλογής η σημασία είναι εύλογη, αφού πρόκειται για τον ρόλο της στον εθνικό αγώνα της απελευθέρωσης των Ελλήνων.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ

Πώς όμως και γιατί ο Φοριέλ ενδιαφέρθηκε για τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια και την έκδοσή τους, παρά το γεγονός ότι δεν επισκέφθηκε ποτέ την Ελλάδα; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό έχει τη δική της προϊστορία και αυτή θα παρουσιάσω αμέσως παρακάτω.

Στο τελευταίο τέταρτο του 18ου αι., και συγκεκριμένα το 1774, εκδίδεται το βιβλίο του Γερμανού Johann Gottfried Herder (1744-1803), το οποίο επανεκδίδεται σε σύντομο χρονικό διάστημα (1778-1779) σε δύο τόμους με γερμανικά λαϊκά τραγούδια και άλλων λαών. Κατά τον Herder, τα τραγούδια αυτά εκφράζουν όλο τον λαό. Είναι οι «φωνές των λαών στα τραγούδια», τα οποία, κατά τον συλλογέα, πρέπει να ακούγονται και όχι να διαβάζονται. Στη συνέχεια εκδίδονται συλλογές για άλλα λαογραφικά θέματα, όπως τα γερμανικά παραμύθια των Αδελφών Grimm (1812) και μια άλλη συλλογή, επίσης γερμανικών τραγουδιών, που συγκρότησαν το 1805 οι Achim von Arnim (1781-1831) και Clemens Brentano (1778-1842) με τίτλο «Das Knaben Wunderhorn» (Το μαγικό κεφάλι του αγοριού - και δεύτερη έκδοση 1808).

Οι τρεις αυτές συλλογές τραγουδιών και παραμυθιών θεωρούνται ως αφετηρία του λαογραφικού ενδιαφέροντος στην Ευρώπη, το οποίο ξεκινάει από τη Γερμανία.

Μέσα σ' αυτή λοιπόν την ατμόσφαιρα των πρώτων λαογραφικών αναζητήσεων αρχίζει και το ενδιαφέρον για τον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό.

Η ΣΥΛΛΟΓΗ

Η έκδοση αυτή του Φοριέλ θα αποτελέσει σταθμό, τόσο στη φιλογολογική όσο και στην πολιτική ιστορία των επαναστατικών χρόνων,

«Μουσικό», λιθογραφία του Théodore Leblanc (1800-1837) από το λούκωμα «Croquis d'après nature» που εκδόθηκε στο Παρίσι το 1833 (από τη συλλογή του Μουσείου Μπενάκη)

και θα ασκήσει έντονη επίδραση στο ρεύμα του φιλέλληνισμού.

Πράγματι, η έκδοση του Φοριέλ είναι ένα φιλολογικό έργο υψηλής ποιότητας, από τους πιο σημαντικούς σταθμούς τόσο της φιλολογικής όσο και της πολιτικής μας ιστορίας των επαναστατικών χρόνων, καθώς λειτουργεί και στα δύο αυτά επίπεδα, στο θεωρητικό - φιλολογικό και στο συγκεκριμένο ιστορικό - πολιτικό επίπεδο της Ελλάδας του 1824. Η εκτενέστατη Εισαγωγή του, όπως παρατήρησε ο καθηγητής Αλέξης Πολίτης, είναι «σοφία και χρήσιμη ακόμα και σήμερα, με θερμό φιλελληνικό παλμό», μπορεί να αποτελέσει ένα εξαιρετικό παράδειγμα του τι σημαίνει «συνολική αντιμετώπιση ενός λαού με όζονα τη γλώσσα του», κατά την εύστοχη επισήμανση της καθηγήτριας Άλκης Κυριακίδου - Νέστορος (1935-1988).

Ο Φοριέλ εξέδωσε συνολικά περίπου 200 τραγούδια, «τα μετέφρασε σε έξοχη πρόζα» και τα συνόδευσε με εξαιρετικά σχόλια. Γράφει συγκεκριμένα στον εισαγωγικό του λόγο για να αναδείξει την αξία των τραγουδιών: «Οι Νεοέλληνες έχουν και μια άλλη ποίηση (...) μια ποίηση λαϊκή με όλη τη σημασία και το πλάτος της λέξης, άμεση και γνήσια έκφραση του εθνικού χαρακτήρα και του εθνικού πνεύματος, που κάθε Έλληνας την εννοεί και την αισθάνεται με αγάπη, μόνο και μόνο επειδή είναι Έλληνας, πατά το κόμα και αναπνέει τον αέρα της Ελλάδας μια ποίηση τέλος πάντων που ζει, όχι μια τεχνητή ζωή στα βιβλία, συχνά φαινομενική μόνο, παρά μέσα στον λαό τον ίδιο, και από τη συνολική ζωή του λαού. Αυτή η ποίηση αποτελείται εξ ολοκλήρου από τραγούδια σαν και αυτά που περιέχονται στη συλλογή ετούτη».

Γενικά, ο πολυσελίδος εισαγωγικός λόγος (Discours préliminaire) του πρώτου τόμου (137 σελίδες) μας δίνει μια σχεδόν ολοκληρωμένη εικόνα του νεοελληνικού πολιτισμού. Εδώ, ο Φοριέλ αναδεικνύει το μέγεθος της σημασίας των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών, αναφέρεται στα είδη τους, σημειώνει τη σχέση τους με τα αρχαιότερα, μιλάει για τη ζωή των νεότερων Ελλήνων που αγωνίζονται για την ελευθερία τους και κάνει αναφορές για τους αρματολούς και κλέφτες. Τους αντιμετωπίζει με θαυμασμό, προσπαθεί παράλληλα να εξηγήσει την ιδιαιτερότητα του φαινομένου, στηριζόμενος σε ιστορικά αίτια, στον θεσμό του αρματολισμού.

Η ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το 1956, επίσης, εμφανίζεται στην Ελλάδα η πρώτη έκδοση της Συλλογής του Φοριέλ, μεταφρασμένη, όπως είναι γνωστό, από τον φιλόλογο Απόστολο Χατζηερμανουίλη, με εισαγωγή του καθηγητή Νίκου Βέν (1883-1958) και τίτλο «Δημοτικά τραγούδια της συγκρόνου Ελλάδας». Από την έκδοση αυτή οι Έλληνες γνώρισαν την πρώτη συστηματική συλλογή ελληνικών δημοτικών τραγουδιών, που είχε θαυμάσει όλη η Ευρώπη. Γι' αυτό ο Νίκος Βέν στο εισαγωγικό του κείμενο παρατηρεί: «Τὰ Ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια ἐν τῇ προσώπῳ τοῦ φιλόλογου φιλέλληνος Κλωντὸς Φοριέλ ἔλαβον τὴν πρέπουσαν εἰς αὐτὰ λαμπρὰν θέαν ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ. ὁ δὲ ἐπιφανὴς συλλέκτης προσέβηκεν εἰς αὐτὸν διὰ τῆς ἐργασίας του ταύτης καὶ ἰδιαιτέρον ἔπαινον».

Ἐπρεπε, ὁμῶς, να περάσουν ἑκατὸν ἐβδομή-

ντα πέντε χρόνια ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Φοριέλ καὶ ἄλλα σαράντα τρία ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ ἔργου στὴν Ελλάδα, δηλαδὴ τὸ 1999, γιὰ να κυκλοφορήσει νῆα (δίτομη) ἐλληνικὴ ἔκδοση ἀπὸ τὴς Πανεπιστημιακῆς Ἐκδόσεις Κρίτης. Τὴν ἔκδοση ἐπιμελήθηκε, με γνῶση καὶ σύγχρονα φιλολογικὰ κριτήρια, ὁ Αλέξης Πολίτης.

Στὸν πρώτο τόμο περιέχονται τὰ εκδομένα τραγούδια «δίκως τὴς διορθωτικῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Φοριέλ», ἐνῶ στὸν δεύτερο περιέχονται 275 ἀνέκδοτα δημοτικὰ τραγούδια, τὰ ὁποῖα ὁ ἐπιμελητὴς ἐντόπισε διάσπαρτα σε γαλλικὰ ἀρχεῖα διάφορων ἐποχῶν, πρὶν ἀπὸ τὸ 1823 καὶ μετὰ τὸ 1826. Στὸν ἴδιο τόμο περιλαμβάνονται, ἐπίσης, σε παράρτημα, 23 γαλλικῆς μεταφράσεως τραγουδιῶν.

Ἡ δίτομη αὐτὴ (καὶ μνημειώδης) ἔκδοση τοῦ Αλέξη Πολίτη υπογραμμίζει τὴν ἀνάγκη να συγκροτηθεῖ ἕνα ἐνιαῖο corpus τῶν καταγεγραμμένων δημοτικῶν τραγουδιῶν, καθὼς ἡ Συλλογὴ τοῦ Φοριέλ εἶναι ἡ παλαιότερη καταγραφή. Ὁ Πολίτης, υποθετώντας μιὰ μεθοδολογικὴ κατάταξη

Ὁ γάλλος φιλέλληνας, λόγιος καὶ ιστορικός τῆς λογοτεχνίας Κλωντ Σαρλ Φοριέλ (1772 - 1844)

με βάση τις μικρότερες «συλλογές» τραγουδιών, ανιχνεύει βήμα βήμα τὴν καταγραφή, με ἀπώτερο σκοπὸ να ανασυγκροτηθεῖ ὅσο το δυνατό γίνεται πὸ πειστικὰ αὐτὴ τὴ διαδικασία. Καὶ αὐτὸ το ἐπιτυγχάνει δίνοντας ἰδιαίτερη προσοχὴ στα κάθε λογῆς σχόλια, τὰ ὁποῖα ὁ Φοριέλ καὶ οἱ συνεργάτες του σημείωναν στα περιθώρια τῶν κειμένων ἢ καὶ σε ἀποκόμματα, καθὼς καὶ στις παραλλαγές στίχων, που ἐνδεχομένως ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν προφορικὴ παράδοση, ὅπως ἐπίσης καὶ στα ἀνέκδοτα τραγούδια με τὴς διαφορετικῆς καταγραφῆς τους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Συμπερασματικὰ μπορούμε να πούμε ὅτι ἡ ἔκδοση τοῦ Φοριέλ δεν εἶναι μιὰ ἀπλὴ καταγραφή καὶ παρουσίαση τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν στὴ διάρκεια τοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἔκδοση ἐγκαινιάζει τὴ μελέτη ἀλλὰ καὶ γενικότερα τὴν ἐρευνα τῆς δημοτικῆς ποίησης. Ἡ γλώσσα τῶν ἐλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, τὰ τεχνοτροπικὰ χαρακτηριστικὰ

τους, οἱ ιστορικῆς ἀρχές, τὸ κοινωνικὸ καὶ πνευματικὸ περιβάλλον ὅπου δημιουργήθηκαν καὶ ὡς ἕνα μέτρο ἐξακολουθοῦν μέχρι σήμερα να λειτουργοῦν, ἀντιμετωπίστηκαν ἀπὸ τὸν Φοριέλ με ὑποδειγματικὸ τρόπο. Ἡ Συλλογὴ αὐτὴ ἀπέδειξε ἀκόμη, κατὰ τὸν γάλλο συγγραφέα καὶ φιλέλληνα Roger Millieux (1913-2006), ὅτι «τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος δεν πολεμᾶται μόνον με ἀπαρμήλο ἀρχαιοπρεπῆς θάρρος, ἀλλὰ ἔχει κίβλας πίσω του, ἐδῶ καὶ μερικῶν αἰῶνες, μιὰ πλούσια ἀν καὶ σχετικὰ πρόσφατη παιδεία που ἐκφράζεται στὴ λαϊκὴ τὸν γλώσσα - ξέρουμε ὅτι ο νεαρός Σολωμῶς θα ἀντλήσει ἐνθάρρυνση στὸ μεγάλο ἐγχείρημά του ἀπὸ τὴ διδαχὴ τοῦ Φοριέλ -, ἕναν πραγματικὰ καθημερινὸ νεοελληνικὸ πολιτισμὸ».

Ὁ Φοριέλ στὸ ἔργο του, με οὐδεβέρκεια ἀλλὰ καὶ πλούσιο συναίσθημα, ἐπισημαίνει προφορικὰ ὅτι «αν (οἱ Ἕλληνες) ζαναποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησία τους, ἀν ἔρβει ἡ ὥρα που θα μποροῦν να καλλιεργήσουν με τὴν ψυχία τους τὴς σπάνιες ἰκανότητες που τους χάρισε ἡ φύση, τὸ καθετὶ δίνει τὴν ἐλπίδα πὸς σύντομα θα φτάσουν καὶ θα ξεπεράσουν τὸν πολιτισμὸ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Ευρώπης. Οἱ ἐπιστήμες θα ζανανοῦσουν, ἡ φιλοσοφία θα ἀνοίξει καινούργιες σχολές καὶ οἱ καλῆς τέχνης θα δημιουργήσουν καινούργια ἀριστουργήματα. Θα ἔχουν ἐπίσης δίκως ἄλλο μεγάλες ποιητικῆς συνθέσεις, ὅπου ἡ τέχνη θα ἔχει πετύχει ὅλα ὅσα μπορεῖ να πετύχει. Ἀλλὰ οἱ τόσο ὠραίες ἐλπίδες ἀς μὴν τους κάνουν να περφορνῶσουν ἕνα ἔργο ταπεινὸ καὶ εὐκόλο. Ἀς βιαστοῦν να συλλέξουν ὅ,τι δεν ἔχει καθεὶ ἀπὸ τὰ λαϊκὰ τραγούδια. Ἡ Ευρώπη θα τους χροστάει χάρη γιὰ ὅ,τι θα κάνουν γιὰ να τὰ διατηρήσουν, καὶ μιὰ μέρα θα χαίρονται να μποροῦν να συσχετίσουν με τὰ προϊόντα μιὰς ποίησης λόγιας καὶ καλλιεργημένης αὐτὰ τὰ πλά μνημεία τῆς ἰδιοφύας, τῆς ιστορίας καὶ τῶν εθίμων τῶν πατέρων τους».

Ἡ ἔκδοση ὁμῶς τῶν ἐλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ Φοριέλ εἶχε ἀκόμη ἕναν σπουδαῖοτατο ρόλο στὸν Ἀγῶνα τῶν ἐξεγερμένων Ἑλλήνων. Ἡ Συλλογὴ καὶ οἱ ἀλλεπάλληλες μεταφράσεις τῆς στις σημαντικότερες ευρωπαϊκῆς γλώσσες συνέβαλαν, ὅπως σημείωσα ἥδη, στὴ στήριξη τοῦ κινήματος τοῦ φιλελληνισμοῦ, ἀφοῦ εἶχε μεγάλη ἐπίδραση στους πνευματικῶς κύκλους τῆς Ευρώπης, οἱ ὁποῖοι, με τὴ σειρά τους, ἐπηρεάσαν τὸ ιστορικὸ αὐτὸ ρεύμα τῆς εποχίας.

Ὁ φιλελληνισμὸς, που ὡς ἔννοια παρουσιάζεται γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1781 ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Μοισσοδάκα, δεν ἴταν μόνον μιὰ μεγάλη πηκὴ, ἀλλὰ καὶ μιὰ υλικὴ δύναμη που συνέτελεσε ποικιλοτρόπως στὴν αἰσία ἔκβαση τῶν Ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων. Καὶ εἶναι οφειλόμενο χρέος ἡ ἀναγνώριση ὅτι ἕνα μέρος τῆς δυνάμεις αὐτῆς σφυρηλάτησε ὁ «μεγάλος πνευματικὸς φιλέλληνας» Κλωντ Φοριέλ με τὴν ἔκδοση τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν, ὅπως ἄλλωστε ἔχει ἐπισημανθεῖ καὶ στὴ σχετικὴ βιβλιογραφία. Γι' αὐτὸ πρέπει, καταλήγοντας, να ἐπαναλάβω τὴ θέση τοῦ εθνικοῦ μας ποιητῆ Κωστῆ Παλαμά (1859-1943) ὅτι ὁ Φοριέλ πρέπει γιὰ μας τους Ἕλληνες να βρίσκεται στὴν ἴδια κορυφὴ με τὸν Ἄρδο Μπαῖρον. Καὶ βέβαια ἀξίζει να τρηθεῖ, ἔστω καὶ ἀργά, ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο καὶ τὴν Ἑλληνικὴ Πολιτεία.

Ὁ Μίνωας Ἀλ. Αλεξιάδης εἶναι ομότιμος καθηγητὴς Λαογραφίας στὸ Τμήμα Φιλολογίας τοῦ ΕΚΠΑ, ἐπίτιμος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου καὶ πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρείας